

DOĞU ANADOLU PROJESİNİN (DAP) BÖLGENİN KALKINMASINDA ÜSTLENDİĞİ MİSYON

The Mission of the Eastern Anatolia Project (DAP) in Terms of Regional Development

Asaf Varol¹

ÖZET

Doğu Anadolu Projesi (DAP) 1998-2000 yılları arasında Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Atatürk, Fırat, İnönü- Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin aralarında oluşturduğu ortak girişim aracılığı ile hazırlanmış ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca (Kalkınma Bakanlığı) desteklenmiş bir bölgesel kalkınma projesidir. Bu projenin amacı; Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 14 kent ile Bayburt ve Gümüşhane illerini de içine alan yörelerde sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlamak, diğer bölgelerle olan kalkınma dengesizliklerini ortadan kaldırmak, ülkenin bir bütün olarak kalkınmasına bölgenin katkısını sağlamaktır.

Projeye öncelikle mevcut durumun analizi ile başlanmıştır. Akabinde Stratejik ve Yeniden Yapılanma Senaryoları belirlenmiştir. Stratejik hedefler doğrultusunda ön fizibilite çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında da Ana Plan ortaya çıkarılmıştır.

Doğu Anadolu Projesinin (DAP) bölgenin kalkınması bağlamındaki etkileri, şu ana kadar gerçekleştirilebilen bazı stratejik hedefleri ve DAP Eylem Planları konularında analizler yapılacaktır. Doğu Anadolu Projesinde önerilen stratejik hedefler kapsamında DAP Eylem Planı değerlendirilecek ve bazı öneriler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Doğu Anadolu Projesi, DAP Eylem Planı, Bölgesel Kalkınma, Stratejik Planlama

ABSTRACT

The Eastern Anatolian Project (EAP) was a regional development project implemented by a consortium of Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas and Yüzüncü Yıl Universities. These universities are located in the Eastern Anatolia region and this project, supported by Ministry of Development, was conducted between 1998 and 2000. The aims of this project were to provide socio-economic development in the fourteen provinces of Eastern Anatolia Region, including Bayburt and Gümüşhane, to eliminate development imbalances with other regions and to ensure the region's contribution to the country's development as a whole.

In the project, first, current situation analysis were done. Second, strategic and restructuring scenarios were prepared. Third, pre-feasibility studies were carried out in line with strategic objectives and finally Master Plan was revealed.

This paper provides insights about the development of the region using the reports of the Eastern Anatolian Project (EAP). Moreover, future development strategies are tiered by project completion timelines using EAP Action Plan, and finally some recommendations are shared.

Keywords: Eastern Anatolian Project (EAP), EAP Action Plan, Regional Development, Strategic Planning.

¹ Prof. Dr. Fırat Üniversitesi, DAP Fırat Üniversitesi Koordinatörü
varol.asaf@gmail.com

GİRİŞ

Doğu Anadolu Projesinin hazırlanması düşüncesi dönemin Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından 1997 yılında kararlaştırılmıştır. Daha önceki kalkınma planlarında genellikle yabancıların da içerisinde yer aldığı konsorsiyumlar aracılığı ile bu tür çalışmalar yapılırken, ilk defa böyle bir büyük projenin tamamen Türk Üniversiteleri aracılığı ile yapılması düşünülmüştür. Madem ki bu proje Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasını hedeflemektedir, bu çalışmanın da doğrudan bölgede yer alan üniversiteler arasında oluşturulacak bir konsorsiyum aracılığı ile yürütülmesi fikri benimsenmişti. Bu amaçla, bölgedeki üniversitelerin rektörleri başkanlığında her üniversiteden farklı sayıda öğretim üyeleri 7 Temmuz 1997 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatında toplanmışlardır (Varol, 2013).

Bu ilk toplantı sonrasında üniversitelerin bazı ön hazırlıklar yapması ve bir strateji belirlemeleri istenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde o dönemlerde sadece 5 üniversite eğitim ve öğretim sürdürmüştür. Bu üniversiteler alfabetik sıra ile Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri idi. Her üniversite kendi bünyesinde birer koordinatör belirlemiştir. Buna göre Atatürk Üniversitesinden Prof. Dr. Yılmaz Özbek, Fırat Üniversitesinden Prof. Dr. Asaf Varol, İnönü Üniversitesinden Prof. Dr. Satılmış Kaya, Kafkas Üniversitesinden Doç. Dr. Şaban Maraşlı ve Yüzüncü Yıl Üniversitesinden Prof. Dr. Hasan Ceylan Üniversite Koordinatörleri olarak seçilmişlerdir (Varol, 2013).

Bu ön hazırlıklar sonrasında Devlet Planlama Teşkilatında toplantılar sıklaştırılmıştır. 9 Mart 1998 tarihinde yapılan toplantıda “Zonguldak – Bartın – Karabük Bölgesel Gelişme Projesinin örnek alınması kararlaştırılarak, hangi sektörlerin hangi üniversiteler tarafından yürütülmesi gerektiği görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Fırat Üniversitesinin Doğu Anadolu Projesinin Genel Koordinatörlüğünü üstlenmesi, oyçokluğu ile benimsenmiştir (Varol, 2013).

Üniversitelerin her biri kendilerine ait sektörlerde kimlerin görev alacaklarını ve işleri nasıl yürüteceklerine dair hazırladıkları raporları Genel Koordinatörlüğe göndermişlerdir. Fırat Üniversitesinde Genel Koordinatörlük bünyesinde Koordinatör Prof. Dr. Asaf Varol başkanlığında oluşturulan bir büro, elektronik ortamda gelen bilgilerin toplandığı, derlendiği, analiz edildiği ve nihai rapora dönüştürüldüğü bir merkez olarak görev yapmıştır. “Teknik Teklif” ve “Mali Teklif” başlıklarında oluşturulan belgeler, Devlet Planlama Teşkilatına sunulmuştur (Varol, 2013).

Doğu Anadolu Projesinin resmi kayıtlara göre başlama tarihi 27 Ağustos 1998’dir. Bu tarihten sonra çalışmalar koordineli bir biçimde sürdürülmüş ve yoğun bir çalışma süreci geçirilmiştir. Ayrı illerde sık sık toplantılar gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların kamuoyuna duyurulması için sempozyumlar, paneller, seminerler düzenlemiştir (Varol, 2013).

Doğu Anadolu Projesinin normalde tamamlanma tarihi olarak 2000 yılının sonu belirlenmesine karşılık, çalışmalar yetiştirilemediğinden ötürü nihai tamamlanma tarihi 2001 yılının haziran ayına kadar sarkmıştır.

Toplamda Türkçe ve İngilizce olmak üzere Mevcut Durum ve Analizi, Stratejik ve Yeniden Yapılanma Senaryoları, Fizibilite Raporları, Ana Plan ve Yönetici Özetleri başlıklarını taşıyan kitaplar hazırlanmıştır.

Bu çalışmada Doğu Anadolu Projesinde (DAP) öngörülen stratejik hedefler ve fizibilite çalışmaları ışığında, projenin tamamlanmasını müteakiben bugüne kadar gerçekleştirilen bazı çalışmaların değerlendirilmesi yapılacak ve Ana Planda belirlenen hedefleri yakalamak için DAP Eylem Planının nasıl uygulanması gerektiği konusunda bazı öneriler sunulacaktır.

BÖLGENİN SORUNLARI VE DOĞU ANADOLU PROJESİNİN HEDEFLERİ

Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri sosyo-ekonomik açıdan ele alındığında Türkiye coğrafi bölgeleri içerisinde en geri kalmış yerlerdir. Sektörel temelde ele alındığında çok farklı gelişme

endeksleri sergilemektedir. Doğu Anadolu Projesi sadece belirli sektörleri kapsamayıp, bölgenin diğer bölgeleri ile birlikte topyekûn kalkınmasını hedeflemiştir. Bu proje kapsamında nüfus yapısı, eğitim, sağlık, kadın ve aile, toprak ve su kaynakları, bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri, ormancılık, imalat sanayi ve KOBİ'ler, enerji, madencilik, mali yapı ve bankacılık, inşaat ve ticaret, ulaştırma ve haberleşme, kültür ve turizm, el sanatları, yerleşmeler ve çevre sektörleri detaylı olarak ele alınmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesinin geri kalmasının birçok sebepleri vardır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bölge 1980'li yıllara kadar eğitim, sağlık ve enerji sektörlerinde istenilen gelişmeleri sağlayamamıştır. Bunun sebepleri arasında bölgedeki halkın okuryazar oranının çok düşük olması, din sömürüsü yapan sözde bazı şeyh ve imamların vatandaşa yanlış telkinlerde bulunarak özellikle kız çocuklarının okullara gönderilmesinin engellenmesi, hükümetlerin bölgenin gelişmesini yeterince önem vermemesi, tayinlerde bölgenin sürgün mekânları olarak kullanılması etken olmuştur. 1984 yılından sonra da bölgede PKK tarafından sürdürülen terör hareketleri nedeniyle özel sektörün bölgeye yatırım yapmaktan kaçınması, kalifiye elemanların bölgeye gitmek istememesi ve can güvenliğinin olmaması yüzünden bölgenin gelişmesi, batıdaki bölgelerle kıyaslandığında oldukça geri kaldığı için Doğu Anadolu Projesi çalışmalarının yapılması gereksinimi doğmuştur.

Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) sayesinde güneyde ekonomik açıdan önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Hidroelektrik santrallerle elektrik üretilmesi, sulama barajları ve tarım alanlarında GAP hızlı bir gelişme sürecine girmişken, Doğu Anadolu Bölgesinde de bir kalkınma projesinin yapılması zorunluluğu doğmuştur. Güney Doğu Anadolu Projesi genelde kamu yatırımlarının ağırlıklı olduğu bir proje olarak planlanmışken, Doğu Anadolu Projesinin ise özel sektör dinamizminin bölgeye kaydırılması olarak hedeflenmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesinde ağırlıklı olarak kamu tarafından yapılacak düzenlemelerin başında eğitim, sağlık, ulaşım ve enerji sektörleri benimsenmiştir. Yap-İşlet-Devret modeli ile büyük yatırımların bölgeye özel sektör tarafından götürülmesi hedeflenmiştir. Örneğin bölgede yer alan akarsular üzerine barajların yapılması konusunda özel sektörün teşvik edilmesi planlanmıştır. Sağlık alanında özel hastanelerin hizmet vermek üzere teşvik edilmesi düşünülmüştür.

Türkiye genelinde kalkınma ajanslarının kurulması da DAP projesi içerisinde ele alınmıştır. Kalkınma Ajanslarının hücrel bir mantıkla çalışması, her ajans bünyesinde birkaç komşu ilin yer alması ve kalkınmanın hücrel anlamda gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Bölgenin hızlı gelişmesini sağlamak ve diğer bölgelerle olan sosyal ve ekonomik dengesizliklerinin azaltılmasını hedeflemek amacıyla bölgeye özel teşviklerin verilmesi planlanmıştır. DAP için üretilen senaryolar sadece bu bölge için düşünülmüştür. Bölge öncelikli olmak koşulu ile diğer bölgelerle etkileşimli topyekûn bir gelişme stratejisi belirlenmiştir.

Doğu Anadolu Projesi kapsamında Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 14 İl'e, gene bu proje içerisinde değerlendirilen Doğu Karadeniz Bölgesine ait Bayburt ve Gümüşhane illeri de dâhil edilmiştir. Toplamda 16 ili kapsayan proje alanında her il için dört adet olmak üzere toplamda 64 fizibilite raporu hazırlanmıştır. Fizibilite için seçilen projeler, ilin mevcut potansiyeli ele alınarak hazırlanmıştır.

Fizibilite raporları hazırlanırken, bölge insanının yastık altında sakladığı birikimlerini ekonomiye kazandırılması da amaçlanmıştır. Kendilerinin girişimci olarak iş yapmaya özendirme için devlet tarafından bölgeye verilecek özel teşvikler düşünülmüştür. Bu sayede kurulacak tesislerde istihdam edilecek personelin ailelerinin geçimlerini kolaylaştırmaları hedeflenmiştir.

Fizibilite çalışmalarında Bingöl İli için küçük ölçekli yatırımlar düşünülmüştür. Bu fizibilite raporları Bingöl İlinin mevcut potansiyelleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Bal üretimi Bingöl için önemli bir gelir kaynağı olduğu için Bal Üretimi ve Paketleme Servisine ait fizibilite raporu yapılmıştır. Bingöl İli keza küçükbaş hayvancılık açısından da önemli bir ilimizdir. Bu nedenle Koyun Besiciliği Projesi hazırlanmıştır. Bingöl İli için düşünülen diğer bir tesis Kraft Torbadır. İlde taş ocaklarının ürettikleri mamulleri paketlemek için bu tür tesislerin verimli olacağı düşünülmüştür.

Bingöl termal su kaynaklarına sahiptir. Bu kaynakların ekonomiye katkılarının sağlanması için Termal Turizmin teşvik edilmesi planlanmıştır.

Bölge için toplamda 64 fizibilite raporu hazırlanmıştır. Ancak bir başka il için hazırlanan herhangi bir fizibilite raporu, şayet başka bir ilin alt yapısı için de uygunsa o ilde yapılabileceğinden, toplamda bir il için onlarca fizibilite hazırlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: DAP Bölgesinde iller için hazırlanan Fizibiliteler (DAP, 2000)

İli	Fizibilite raporu hazırlanan konular
Ağrı	Halı, İplik Üretimi, Karbondioksit Üretimi, Tarım Alet ve Makinaları Üretimi
Ardahan	Kafes Balıkçılığı, Şekerli ve Unlu Mamuller Üretimi, Büyük Baş Hayvan Besiciliği, Ham Deri İşleme
Bayburt	Bayburt Taşı, Büyük Baş Hayvan Besiciliği, Ehlam Dokumacılığı, Fayans-Seramik
Bingöl	Turizm (Termal), Arıcılık-Entegre Projesi (Üretim + Paketleme), Kraft Torba, Küçük Baş Hayvan Besiciliği
Bitlis	Ahlat-Nemrut Turizm, Kavanoz, Şişe, Cam ve Hediyelik Eşya Üretimi, Yün Çorap Üretimi, Pomza Üretimi (Yapı Elemanı Olarak)
Elazığ	Turizm (Kayak), Mermer Üretimi, Salça Konserve Turşu, Meyve suyu Konsantre
Erzincan	Turizm (Kayak, Rafting, Yamaç, Paraşüt, Dağ), Sebze Fide Üretimi, Viol (Yumurta Ambalajlama), Alçı
Erzurum	Patates Tohumculuğu, Sabun, Rafine Tuz, Baklagiller Yem Bitkileri Tohum Üretimi
Gümüşhane	Gümüşhane-Bayburt Yayla Turizmi, Dut Ürünleri (Pekmez, Pestil, Köme, Sirke), Mermer ve Suni Granit, Meyve Fidanı Üretimi (Merkez)
Hakkâri	Kilimcilik (El), Tatlı Su Balıkçılığı, Et Tavukçuluğu, Su Şişeleme
İğdir	Meyve Fidanı Yetiştiriciliği, Konserve (Meyve Sebze), Meyve Suyu-Meşrubat, Ayakkabı ve Bot İmalatı
Kars	Süt Hayvancılığı, Buğdaygiller Yem Bitkileri Tohum Üretimi, Sarıkamış Kış Turizmi, Karma Yem
Malatya	Beton Prefabrik Yapı Elemanları, Tıbbi Tekstil Malzemesi Üretimi, Seramik, Vitrifiye, Sağlık Gereçleri Üretimi, Sağlık Turizmi Konaklama
Muş	Lale Üretimi, Bakliyat (Tasnif ve Paketleme), PVC Tabanlı Ayakkabı, Ayçiçeği Yağı
Tunceli	Çivi-Tel-Dikenli Tel ve Kafes Tel Üretimi, Tulum Peyniri Paketleme, Trikotaj ve Konfeksiyon Üretimi, Tatlı Su Balıkçılığı
Van	Turizm (Konaklama), Kültür Balıkçılığı, Oto Lastiği ve Kaplama, Büyük Ölçekte Seracılık

Doğu Anadolu Bölgesinde kırsal kesimlerin bir kısmında hala feodal bir aile yapısı hüküm sürmektedir. Büyük aile içerisinde yer alan erkekler çalışıp eve para getirmeleri sorumluluğu vardır. Ailelere mensup kızlar ise genelde ev işlerine yardım etmekte, evlenme yaşına ulaşmadan da görücü usulü ile evlenmeye zorlanmaktadır. Bölgede birden fazla kadın ile imam nikâhı ile evliliklerini sürdüren erkeklerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Sözde imamların yanlış yönlendirmelerinin sonucu, geçmişte birçok kız okullara gönderilmemiştir. Kardeş sayıları bazı yörelerde genellikle ikili rakamlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle Doğu Anadolu Bölgesinde aile planlamasının da yapılması gerektiği düşünülmüş ve sektörler arasında Kadın ve Ailenin Güçlendirilmesi dâhil edilmiştir. Bu planlama kapsamında kadınların evlerinde ürettikleri mamulleri satarak, ev ekonomilerine katkı sağlamaları planlanmıştır.

Doğu Anadolu Projesinde (DAP) ekonomik, sosyal ve çevre olarak 3 alan belirlenmiştir. Bölgenin potansiyellerinin iyi değerlendirilmesi, bölgedeki mevcut üretim ve hizmet kapasitelerinin uygun biçimde kullanılmasının sağlanması, özel sektörün bölgede yatırım yapmaya teşvik edilmesi, insan kaynaklarının maksimum düzeyde değerlendirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla belirlenen öncelikli müdahale alanları 7 başlık altında toplanmıştır. Bu alanlar insan kaynaklarının maksimum düzeyde değerlendirilmesi, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi, meraların ıslahı, altyapının iyileştirilmesi, yoksulların gelir getirici işlerde çalışması için ev ekonomisine yönelik el sanatlarının geliştirilmesi, finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve güçlendirilmesi, çevre koşullarının iyileştirilmesi olarak belirlenmiştir (DAP, 2000).

DOĞU ANADOLU PROJESİ KAPSAMINDA BÖLGEDE YAPILAN BAZI YATIRIMLAR

Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Bayburt ve Gümüşhane illerini de kapsamına rağmen DAP Eylem Planı hazırlanırken, bu iki il kapsam dışı bırakılmıştır. Son on yılda bölgede kamu yatırımlarında özellikle de eğitim ve sağlık sektörlerinde bölgede önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bölgenin Gayrisafi Katma Değer (GSKD) toplamı 2006 yılında yaklaşık olarak 26 Milyar TL iken, 2011 yılında bu rakam 46,5 Milyar TL'ye yükselmiştir. Derslik sayıları, hastane yatak sayıları ve yüz bin kişiye düşen hekim sayıları Tablo 2'de verilmiştir (DAP Eylem Planı, 2014).

Tablo 2: Son on iki yılda bölgede yapılan kamu yatırımları (DAP Eylem Planı, 2014)

	2003	2006	2010	2011	2012	2013
Gayrisafi Katma Değer Toplamı (Milyar TL)		26		46,5		
Derslik sayısı (Okul öncesi-adet)		2550				4403
Derslik sayısı (İlköğretim-adet)		31856				38441
Derslik sayısı (Ortaöğretim-adet)		7366				11459
Hastane Yatak Sayısı (adet)	10932				16293	
Yüz bin kişiye düşen hekim sayısı (adet)	116,76				143,58	
Sosyal Destek Programı (SODES) (Milyon TL), Proje sayısı			363 M (3029 Proje)			87 M (709 Proje)

Kırsal kesimlerde içme suyu ve yol sorunlarını bertaraf etmek için KÖYDES adı altında bir proje başlatılmıştır. İstanbul ve Kocaeli illeri hariç, Türkiye genelinde 9.15 Milyar TL kaynak tesis edilmiştir. Yeni Büyükşehir yasası ile KÖYDES büyükşehir belediyesi olmayan 51 İlde uygulanmaktadır. DAP illerine 2005-2014 yıllarını kapsayan 9 yıllık süreçte KÖYDES Projesi kapsamında yapılan yatırım 2,026 Milyar TL'dir. Bu miktarlar oranlandığında İstanbul ve Kocaeli illeri hariç olmak üzere ayrılan kaynak oranı %22,09 olmaktadır ki bu durum da Doğu Anadolu Projesi ile birlikte bölgeye önemli kamu yatırımların gittiğini göstermektedir (DAP Eylem Planı, 2014).

DAP illerine yapılan yol yatırımları da 2005-2014 yıllarını kapsayan 9 yıllık süreçte oldukça yüksektir. Bu tarihler arasında 24.557 km stabilize ve 16.679 km asfalt olmak üzere toplam 41.237 km yol yapılmıştır (DAP Eylem Planı, 2014).

DAP projesi için hazırlanan Ana Planın 1.2. SENARYOLAR, PLAN VE UYGULAMAYA İLİŞKİN GENEL İRDELEMELER başlığını taşıyan bölümünde iv) Sanayi başlığı altında "Bölgede Sanayi ve Ticaret Odalarının katılımıyla Ekonomik Kalkınma Ajansı veya benzer bir örgüt kurulmalıdır. Başka bir isim altında da kurulabilecek böyle bir örgüt üyeleri için talep üzerine pazarlama araştırması yapabilmeli, fizibilite raporları hazırlatabilmeli, uygun hammadde makine ve ekipman temininde yardımcı olabilmeli ve Bölgenin imkanlarını bölge içi ve bölge dışı yatırımcılara tanıtabilmelidir. Örgütün etkin çalışabilmesinin birinci koşulu personel istihdamında, politik baskılardan uzak tutulması ve profesyonelce çalışabilmesidir" ifadeleri yer almıştır. Dolayısıyla bugün Türkiye genelinde hizmet vermekte olan Kalkınma Ajansları da DAP projesinde öngörülen bir hedef olmuştur (Varol, 2010).

2006 yılından itibaren Düzey 2 bölgelerinde Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) döneminde 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiştir. DAP Bölgesi, Düzey 2 bazında yer alan TRA1, TRA2, TRB1 ve TRB2

bölgelerini kapsamaktadır. Tablo 3’de Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS), Düzey 2 bazında yer alan iller görülmektedir (İBBS, 2015).

Bölgede dört kalkınma ajansı bulunmaktadır. Bunlar Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), Fırat Kalkınma Ajansı (FKA), Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA) ve Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)’dır (DAP Eylem Planı, 2014, 18).

Tablo 3: Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS, 2015)

Kod	Düzey 1 (12 bölge)	Kod	Düzey 2 (26 alt bölge)		
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	TRA11	Erzurum
				TRA12	Erzincan
				TRA13	Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	TRA21	Ağrı
				TRA22	Kars
				TRA23	İğdır
				TRA24	Ardahan
		TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi
TRB12	Elazığ				
TRB13	Bingöl				
TRB14	Tunceli				
TRB2	Van alt bölgesi			TRB21	Van
				TRB22	Muş
				TRB23	Bitlis
				TRB24	Hakkâri

2011 yılında 642 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğu Anadolu Projesi (DAP) Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Bu İdarenin kurulmasının nedeni GAP modelinin benzerinin oluşturulmasıdır. Böylece bölgesel meseleler daha yakından takip edilebilmekte ve DAP Ana Planında ortaya konular hedeflere ulaşmak daha koordineli gerçekleşmektedir.

2014-2018 DAP Eylem Planı, Doğu Anadolu Projesi (DAP) Kalkınma İdaresi başkanlığında hazırlanan bir plandır. DAP projesinden belirlenen hedefler doğrultusunda bölgede yer alan kamu kurum ve kuruluşların temsilcileri, üniversiteler, sivil toplum örgütleri işbirliği ile bölgenin öncelikli sorunları irdelenmiş ve 2014-2018 yıllarını kapsayan dönem için hedefler belirlenmiştir. Hedeflere ulaşmak için kimlerin sorumlu oldukları ve iş basamaklarının nasıl takip edileceği detaylandırılmıştır. Cumhuriyetimizin kuruluş yıldönümü olan 2023 yılı hedef alınarak hazırlanan eylem planında 5 adet gelişme eksen ve toplamda 126 adet eylem belirlenmiştir (DAP Eylem Planı, 2014, 20).

2008-2014 yılları arasında DAP Bölgesinde gerçekleşen kamu yatırımlarının sektörlere dağılım incelendiğinde, %28,7 ile eğitim sektörünün birinci sırayı aldığı görülür. Bu sektörü %13,9 ile

Ulaştırma, %13,4 ile tarım, %9,7 ile enerji ve %9,2 ile sağlık sektörleri takip etmektedir (DAP Eylem Planı, 2014, 26).

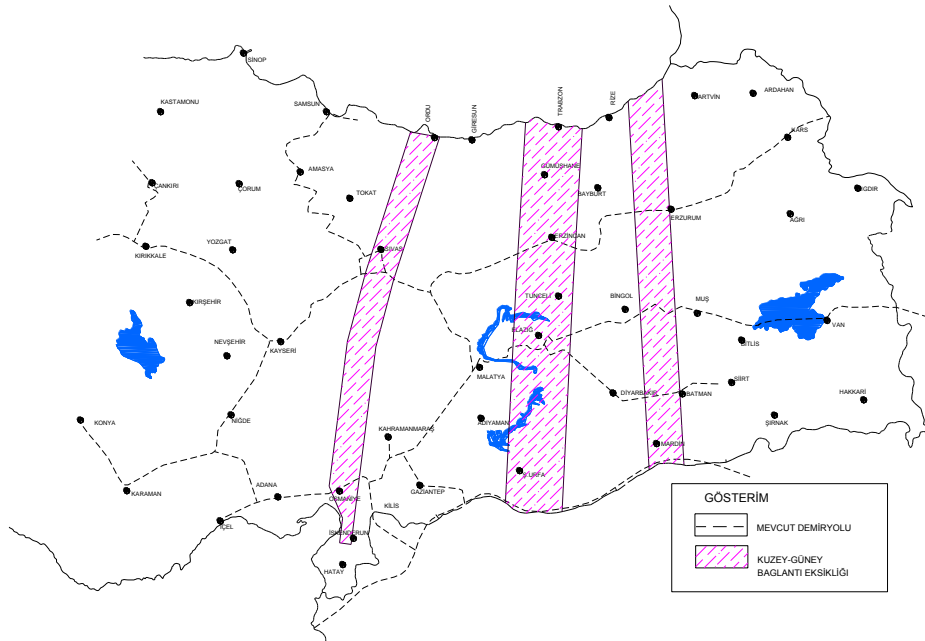
DAP bölgesindeki okullaşma oranını yükseltmek amacıyla ilköğretim, ortaöğretim ve lise derslik sayılarının artırılması birinci hedef olarak belirlenmiştir (Tablo 2).

Ulaştırma alanında hava ve kara ulaşımında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Doğu Anadolu projesinde belirlenen batı-doğu istikametindeki çift yolların yapımı hızla devam etmektedir. Ancak, DAP'da öngörülen kuzey-güney yollar maalesef henüz başlatılmamıştır.

Havaalanları açısından ele alındığında DAP bölgesindeki illerin birçoğunda yeni havaalanlarının açıldığı ya da iyileştirildiği görülür. Örneğin Bingöl ve Hakkâri havaalanları yeni yatırımlardır. Elazığ Havaalanı ile yeni pisti ve terminali ile yörenin ulaşımına önemli katkılar sağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesinde Ardahan, Bitlis, Hakkâri ve Tunceli dışındaki illerin tümünde havaalanı bulunmaktadır.

Bölgede demiryolu ulaşımı yapılan iller Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Kars, Malatya, Muş ve Van illeridir. Demiryolu ağı DAP Bölgesinde henüz istenilen atılımı yapamamıştır. Oysa DAP Ana Planının hedefleri arasında bölgedeki demiryolları ağının iyileştirilmesi, genişletilmesi ve komşu ülkelerin içlerine kadar uzanan yeni hatların inşası planlanmıştır. Sivas-Erzincan-Erzurum-Kars yüksek standartlı demiryolu hattı projesi hazırlanmıştır. Bu demiryolu hattı ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Bölgede planlanan diğer bir güzergâh ise Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan (Kars-Tiflis-Bakü) demiryolu hattıdır. Bu proje de henüz başlangıç safhasındadır.

Harita 1'de görüldüğü gibi DAP Ana Planında Doğu Anadolu Bölgesini güney-kuzey istikametinde geçen iki demiryolu ağı düşünülmüştür. Bunlardan biri Mardin-Diyarbakır-Bingöl-Erzurum-Rize güzergâhında planlanan koridordur. Diğer bir güzergâh ise Şanlıurfa-Elazığ-Tunceli-Gümüşhane-Trabzon koridorudur. Bu koridorlarda demiryolu ağı bağlamında henüz bir çalışma yapılmamıştır (Aydın & Varol, 2015).

Harita 1: Doğu Anadolu Projesi kapsamında bölgede güney-kuzey istikametinde planlanan demiryolu koridorları

DAP Ana Planı içerisinde yer alan hedeflerden birisi de Bölge üniversitelerinin kapasitelerinin artırılması ve yaygınlaştırılmasıdır. 2006 yılından itibaren her ilde bir Üniversite kurulması, bölgenin üniversiteleştirilmesi hedefleri için önemli bir atılım olmuştur. Her ilde bir üniversite projesi, başlangıçta tepkilere neden olmuşsa da geçen süreçte bu kararın olumlu değişimlere sebep olduğu görülmüştür. Yeni kurulmalarına karşın Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan bazı üniversiteler hızla

gelişmektedirler. Kampus alanları süratle oluşturulmuştur. Bunlara örnek olarak Tunceli Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi örnek gösterilebilir. Bitlis Eren ve Ağrı İbrahim Çeçen üniversitelerinin aile holdingleri tarafından desteklenmiş olması, bir bakıma DAP Ana Planında hedeflenen özel sektör dinamizminin bölgeye kanalize edilmesine örnek teşkil etmektedir. Bingöl Üniversitesi Kalkınma Bakanlığından aldığı destek ile bölgede hızla alt yapısını geliştiren diğer bir üniversitedir.

Türkiye’de toplam baraj ve hidroelektrik sayısı 480 adettir. Doğu Anadolu Bölgesinde kurulu gücü 2.156,6 MW olan toplam 61 adet baraj ve hidroelektrik santral bulunmaktadır. Türkiye geneli ile kıyaslandığında, bölgede baraj ve HES (Hidroelektrik santrallerin) oranı yüzde 12’dir. Bölgede projelendirilmiş baraj ve HES’lerin tamamlanması çalışmaları artırılmalıdır (DAP Eylem Planı, 2014, 86).

Bilişim altyapısı açısından ele alındığında, diğer bölgelere göre daha dezavantajlı biri durum söz konusudur. Cep telefonlarının devreye girmesi ile sabit telefon hatlarının kapatılması eğilimi artmıştır. 2013 verilerine göre Türkiye’deki toplam sabit telefon hattının yüzde 3,4’ü, mobil telefon abone sayısının yüzde 5,7’si, geniş bant İnternet bağlantısı olanların yüzde 5’i bölgede bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun yüzde 7,7’si bu bölgede yaşamaktadır. Dolayısıyla kişi başına düşen iletişim araçları açısından bölge fakirdir (DAP Eylem Planı, 2014, 87).

2011 yılında kişi başı Gayri Safi Katma Değerinin (GSKD) Türkiye ortalamasına oranının yüzde 51 olduğu ve bu değer 2018 yılında yüzde 55’e çıkarılması hedeflenmektedir. 2013’de yüzde 8,2 olan işsizlik oranının ise 2018’de 6,1’e düşürülmesi öngörülmektedir. İstihdam oranının da aynı sürede 47,3’ten 50,8’e çıkarılması planlanmıştır (DAP Eylem Planı, 2014, 94)

GELİŞME EKSENLERİ

DAP Eylem Planına göre 5 adet ana eksen tespit edilmiştir. Bunlar gıda ve tarım sektörlerinde verimlilik ve katma değerinin artırılması; sanayi ve hizmetler sektörlerinin güçlendirilmesi; altyapı, kentleşme ve çevresel koruma; beşeri-sosyal sermayenin ve sosyal yapının güçlendirilmesi; kurumsal kapasitenin geliştirilmesidir (DAP Eylem Planı, 2014, 97). Bu eksenlere ait projeksiyonlar DAP Eylem Planında Tablo 4’de görüldüğü biçimde belirlenmiştir.

Tablo 4: DAP Eylem Planında 2014-2018 döneminde eksenlerin projeksiyonları
(Milyon TL)

EKSENLER	2014	2015	2016	2017	2018	2014 - 2018
Gıda ve Tarım Sektörlerinde Verimlilik ve Katma Değerin Artırılması	547	624	715	763	805	3.454
Sanayi ve Hizmetler Sektörlerin Güçlendirilmesi	79	91	104	111	117	502
Altyapı, Kentleşme ve Çevre Koruma	1.643	1.877	2.149	2.292	2.420	10.381
Beşeri-Sosyal Sermayenin ve Sosyal Altyapının Güçlendirilmesi	1.053	1.203	1.377	1.469	1.551	6.653
Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	4	5	5	6	6	26
TOPLAM	3.326	3.800	4.350	4.641	4.899	21.016

Normal koşulda bir gelişme gidişatı öngörülerek yukarıdaki özel finansman tablosu hazırlanmıştır. Benzer tablolar DAP Ana Planı için de yapılmıştı. Ancak, raporlarda öngörülen hedeflerin önemli bir bölümü gerçekleştirilememiştir. Hedefleri yakalayamamanın birçok nedeni vardır. DAP Ana Planında

hedeflenen özel sektör dinamizmi bölgeye çekilememiştir. Çünkü yatırımcı kuracağı tesislerin geleceğine şüphe ile bakmıştır.

Bölgede terör olaylarının bitmemesi, bölgenin gelişmesinin önündeki en büyük engeldir. Terör hareketleri sonrasında mal ve can kayıpları halkı tedirgin etmekte, bölgeden göçe neden olmaktadır.

Kalifiye elemanların bölgeye tayin edilememesi, bölgeye deneyimsiz ilk defa öğretmenliğe başlayan öğretmenlerin gönderilmesi, bölgeyi olumsuz etkilemektedir. DAP Ana Planında öngörülen gelişmeler içerisinde eğitim, sağlık, ulaşım, enerji sektörleri iyi bir gelişme göstermesine karşın, diğer sektörler istenilen atılımları yapamamıştır.

DAP EYLEM PLANININ BAZI HEDEFLERİNE ELEŞTİREL BAKIŞ VE ÖNERİLER

DAP Eylem Planı 2014-2018 yılları arasını kapsamaktadır. Bu eylem planında belirlenen hedeflerde bölgede terör olaylarının etkisi göz önüne alınmamıştır. Son dönemlerde kamu mallarına verilen zararlar, can kayıplarının artması, bazı illerde hemen her gün eylemlerin yapılması, özellikle bölgede yapıyı özel sektör tarafından sürdürülen HES'lere ve maden ocaklarına karşı yapılan saldırılar, gelişme sürecini askıya almış ve dolayısıyla eylem planının gerçekleştirilmesini zora sokmuştur. Eylem Planı içerisinde yer alan bazı hususlar yeterince irdelenmemiştir. Bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Eylem No	Eylem Adı	Açıklama
GT.3.7	Bölgedeki üniversitelerin ziraat ve veteriner fakültelerinin alt yapısı iyileştirilecektir.	Ülkede birçok veteriner fakültesi bulunmaktadır. Bu veteriner fakülteleri içerisinde bazılarında öğretim üyesi sayısı o fakülteye alınan öğrenci sayısının çok üzerindedir. Ülke kaynaklarının israfı söz konusudur. Öğretim üyelerinin önemli bir bölümü atıl vaziyettedir. Bu fakültele 50 büyükbaş hayvan kapasite müstemilatı yapılması ile ya da bitkisel üretim serası kurulması sonrasında fark edilir bir gelişmenin yaşanması beklenemez. Bu kadar veteriner fakültesine karşın hala yurtdışından et ithal ediliyorsa, yanlış bir planlamanın olduğu açıktır. Veteriner ve Ziraat Fakülteleri öğretim üyelerinin bölgenin hayvancılığını geliştirmek amacıyla uygulanabilir büyük projeler yapmalıdır.
SH.3.1	Bölgede Ar-Ge faaliyetleri canlandırılacaktır.	Türkiye genelinde Üniversite-Sanayi İşbirliği bir türlü istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Bölgede sanayici problemlerini çözmek için üniversiteden bedelsiz hizmet talep ettiği sürece, bu işbirliğinin gelişmesi beklenemez. Kâğıt üzerinde var gibi gözükse ama gerçekte ortada bulunmayan üniversite-sanayi işbirliğinin sağlanabilmesi için olaya profesyonelce yaklaşılmalıdır. Üniversitelerin teknolojiye uygun uygulamalı eğitim vermeleri halinde, sanayi ile işbirliği artabilir.
SG1.11	Bölge üniversitelerinde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı azaltılacaktır.	2018 yılına kadar bu hedefin yakalanması mümkün görülmemektedir. Çünkü Yükseköğretim Kuruluna kontenjan azaltılması yönünde üniversitelerin yapmış oldukları müracaatlar her defasında reddedilmekte, aksine kontenjanlar artırılmaktadır. Diğer taraftan bölgedeki üniversiteler ikinci öğretimi yeterli öğretim elemanı olmamasına karşın açmak istemektedir. Çünkü ikinci öğretim ders ücretlerinden yararlanarak gelir sağlamak düşüncesi hâkimdir. Öğretim elemanı yetiştirme projesi kapsamında son yıllarda istihdam edilen Araştırma Görevlisi sayıları hızla artmakla birlikte, yakın gelecekte öğretim elemanı açığının karşılanması mümkün görülmemektedir. 17/03/2006 Tarih ve 26111 Sayılı Resmi Gazete 5467 sayılı, 29 Mayıs 2007 Tarih ve 26536 sayılı Resmi Gazetede 5662 sayılı ve 31 Mayıs 2008 Tarih ve 26892 sayılı Resmi Gazetede ise 5765 sayılı kanunlar yayınlanmıştır. Bu kanunlar sayesinde 41 yeni devlet üniversitesi kurulmuştur. Her İl'e bir üniversite düşüncesi ile çıkılan bu süreçte, yeni bazı sıkıntılar doğmuştur. Türkiye'de üniversitelerde emeklilik yaşı 67 olarak uygulanmaktadır. Emekliliği gelmiş öğretim üyelerinin yeni üniversitelere gitmelerini teşvik etmek amacıyla, bu yeni kurulan üniversitelere gidecek öğretim üyelerinde emeklilik yaşının 72 yaşını doldurdukları güne kadar uzatılmasına karar verilmiştir. 18.06.2008 tarihli ve 5772 Sayılı "Yükseköğretim Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un 8 inci maddesi ile 2547 Sayılı Kanuna eklenen Geçici 55 inci madde ile "... 30 uncu maddede öğretim üyeleri için öngörülen emeklilik yaşı, 1.3.2006 tarihli ve 5467 Sayılı, 17.5.2007 tarihli ve 5662 Sayılı, 22.5.2008 tarihli ve 5765 Sayılı Kanunlarla

Eylem No	Eylem Adı	Açıklama
		<p><i>kurulan Devlet üniversitelerinde görev almaları şartıyla yetmiş iki yaşın doldurulduğu tarihtir. Bu uygulama, 31 Aralık 2015 tarihine kadar devam eder..."</i></p> <p>Bingöl Üniversitesi 2007 yılında yukarıda adı geçen 5662 sayılı Kanunla kurulmuştur. 5772 sayılı Kanunun tanıdığı fırsat ile Fırat Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünden 3 öğretim üyesi (profesör) kadroları ile Bingöl Üniversitesine atanmışlardır. Böylece Bingöl Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Makine Mühendisliği bölümü lisans programının öğrenci alınması sağlanmıştır. İkinci öğretim de devreye sokulmuştur. Ayrıca yüksek lisans ve doktora programı başlatılmıştır. Bu hocaların 31 Aralık 2015 tarihinde emekliye ayrılma zorunda kalacaklarına dair kendilerine tebligat yapılmıştır. Bu 3 profesör emekli edilirse, Bingöl Üniversitesi Makine Mühendisliği Bölümünün kapatılması ve öğrencilerinin muhtemelen başka üniversitelere transferinin yapılması gerekir. Ayrıca yüksek lisans ve doktora programındaki öğrencilerin ortada bırakılması anlamını taşır. Bir taraftan hizmet verebilen öğretim üyeleri emekliliğe zorlanırken, diğer taraftan öğretim üyesi başına öğrenci sayısının azaltılması kendi içinde çelişkidir (Varol, 2015). Bu durumda bulunan öğretim üyelerinin 72 yaşına kadar üniversitelerde hizmet vermelerinin sağlanması için kanun değişikliğine gidilmelidir.</p>
SG1.12	Bölge üniversitelerinde uluslararası öğrenci sayısının artırılması için gerekli tedbirler alınacaktır.	<p>Bölgede yer alan üniversitelerin hemen tüm programları Türkçe eğitim yapmaktadır. Sadece Fırat Üniversitesi Teknoloji Fakültesi Yazılım Mühendisliği Uluslararası Ortak Lisans Programı (UOLP) Amerika Birleşik Devletleri Sam Houston State Üniversitesi ile çift diploma programı uyguladığı için İngilizce eğitim vermektedir. Bunun dışındaki bölümler Türkçe eğitim yaptıkları için uluslararasılaşma ve yabancı öğrenci kabulü sınırlı olacaktır. Son dönemlerde bölge üniversitelerine Irak'tan yüksek lisans için büyük bir talep bulunmaktadır. Ancak yeterli İngilizce eğitim veren bölümler olmadığı için DAP Eylem Planındaki bu hedefe ulaşmak zor görünmektedir. Bu nedenle bölge üniversitelerinde öncelikle İngilizce eğitim veren bölümlerin artırılması gerekir.</p>

SONUÇ

1998-2000 yılları arasında hazırlanmış olan Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Anadolu Bölgesinin gelişmesi için kurgulanan bir projedir. 2002 yılından itibaren bu projeye işlerlik kazandırmak için küçük faaliyetler başlatılmıştır. DAP Projesi öngörüsü ile Kalkınma Ajansları kurulmuştur. DAP Ana Planında belirlenen hedefleri yakalamak için Erzurum'da DAP Bölge Kalkınma İdaresi kurulmuştur. Son yıllarda bu proje kapsamında önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Özellikle eğitim, sağlık, ulaşım, enerji sektörlerinde büyük projeler başlatılmış ve sonuçları alınmaya başlanılmıştır. Diğer sektörlerde istenilen hedefler yakalanamamıştır. DAP Eylem Planının 2014-2018 yılları arasındaki hedeflerinin belirlenmesinde bazı sektörler için yeterli irdelemelerin yapılmadan öneriler sunulduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları yukarıda açıklanmıştır. Bölgede yeniden artış gösteren terör hareketleri DAP Eylem Planının gerçekleşmesinin önündeki en önemli engel olarak değerlendirilmiştir. Terör olayları son bulmadığı sürece DAP Ana Planı ve DAP Eylem Planının istenilen sonuçları vermesi beklenmemelidir.

KAYNAKLAR

Aydın, Abdür-rauf & Varol, Asaf, 2015, "The Potential Effect of Trabzon-Tabriz Commercial Transit Road on Black Sea Economy and an Overview For its Future", (not published work).

DAP, 2000, "DAP Ana Planı", Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara

DAP Eylem Planı, 2014, Doğu Anadolu Projesi Eylem Planı (2014-2018) Kalkınma Bakanlığı, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Aralık 2014.

İBBS, 2015, Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (Türkiye İBBS), https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27nin_%C4%B0BBS%27si, Erişme Tarihi, 06.08.2015

Varol, Asaf, 2000, "DAP Kapsamında Yapılacak Fizibilite Konuları Belirlendi", Günışığı Gazetesi, 11 Temmuz 2000.

Varol, Asaf, 2013, "Investigation of Underdevelopment Reasons of the Eastern Anatolia Region Considering EAP Project and Strategic Targets for Rapid Development of the Region", 2nd International Development Conference, May 16-17, 2013, Elazig, Turkey, Proceedings CDs.

Varol, Asaf, 2015, "Yetişmiş Beyinler Mevzuata Kurban Edilmemeli, Günüşığı Gazetesi, 04 Haziran 2015, <http://gunisigigazetesi.net/y-7848-b-YETISMIS-BEYINLER-MEVZUATA-KURBAN-EDILMEMELI.html>, Erişme tarihi: 06.08.2015